

s Poláky a vzrůstal pocit odlišnosti od Němců. Rok 1848 měl skutečně konzervativní charakter, protože národnostní ruch vedla utiskující většina, která byla konzervativní. To se projevovalo na Horním Slezsku až do r. 1939 — byla zde snaha sloučit boj o jazyk, tradice atd. se soudobými proudy sociálními. V dalším tvrdil, že nikde, ani v pohraničí, jazyk neurčuje postup národnostního uvědomění sám, nýbrž v závislosti na historických, třídních a jiných podmínkách.

Dr. Jaromír Jermář (Filosofický ústav ČSAV) diskutoval k metodologii národnostní problematiky. V mnohých bodech souhlasil s dr. Orzechowským. Národnostní problematika se nesmí stávat hlavní otázkou, nýbrž je ji nutno studovat v kontextu ostatních otázek. Často se podceňuje integrující teritoriální moment — region jako ekonomická jednotka působí na formování národnostní otázky, takže dochází k integraci nebo asimilaci obyvatelstva, přičemž tuto asimilaci nemůžeme vždy hodnotit jen pejorativně. Často se změna národnosti hodnotí jenom morálně, takže se hodnoty axiologické narážejí na apriorní společenský model. Došli bychom tak k paradoxu, že v Americe je renegátem každý, kdo se poameričí. Proto ani otázku moravectví nemůžeme hodnotit pouze morálně.

L. Pallas mu mj. namítl, že v jistých situacích je morální hodnocení na místě — např. přechod k Němcům za okupace.

Dr. Jan Lukašík (Vysoká škola báňská Ostrava) měl několik připomínek metodických: vymezit diskutované problémy teritoriálně, rozdělit další práci, přihlížet k historickému významu studovaných pojmů a národnostní otázku hodnotit z hlediska sociálního pokroku. Mnozí pracovníci v národnostním hnutí měnili národní příslušnost proto, že šli za lepším programem sociálním (na Opavsku srov. Kudliča a Kozánka, na Těšínsku např. Kolaczek).

Dr. Karel Pomaizl (Filosofický ústav ČSAV Praha) upozornil, že často absolutizujeme dobou česká nebo polská hlediska a přenášíme je do minulosti. Někdy také si nedovedeme najít vlastní stanovisko; např. reваншізм odovídáme na jejich nacionalistické psaní také nacionalisticky. Německá buržoazie falšovala záměrně dějiny našich národů a je ji nutno odpovídat, ale nediskreditovat se (z tohoto hlediska je třeba kriticky přistoupit i k Bezručovi). Dále je zapotřebí vytvořit si správná kritéria. Např. na Slovensku před r. 1918 se cítilo více sociálně než národnostně. Národnostní uvědomění bylo malé; vidíme to např. na hodnocení vstupu do maďarské rudé armády. Pro Slováky by bylo z tohoto hlediska lepší, kdyby žili v maďarské sovětské republice než v buržoazní CSR. K řešení sociálních otázek se ovšem muselo jít přes otázku národnostní, jak ukázal vznik CSR. Často však národnostní otázku přeceňujeme, zatímco bychom měli přijmout kritérium společenského pokroku. V dalším upozornil na některé podnětné poznámky Marxovy a Leninovy k této problematice s tím, že Chlebowczyk ve svém referátě vlastně obhájil některé základní Leninovy

teze, které neprávem upadly v zapomenutí. Nadále bude zapotřebí užší spolupráce teorie s historií; doposud filosofové a sociologové často ignorovali historii a naopak.

Dr. Turek (SAO) zdůrazňoval proti předřečníkům potřebu shromáždit, zhodnotit a utřídit materiál.

Stefan Mamoň (Głos Ludu) v posledním diskusním příspěvku proklamoval požadavek prověřit, zda se skutečně setkala r. 1965 na Hradci poselstvo Měskovo s českou Doubravkou, a v případě kladného výsledku uspořádat oslavy 1000. výročí česko-polských styků.

Po odpovědích všech tří referentů na některé otázky nadhozené v diskusi uzavřel a zhodnotil konferenci dr. Vladislav Šťastný (ÚDESZ): Diskuse k základním referátům šla dvěma směry: jednak se diskutující zaměřili na studované teritorium a přispívali k objasnění některých detailních otázek, jednak se diskuse obrátila k širším otázkám metodologickým. Dr. Šťastný konstatoval, že spojením obou způsobů práce (detailní studium i sociologická a filosofická teorie) je možno dojít k objektivním zjištěním. Zdůraznil, že při vysvětlování terminů se nesmí zapomínat na vývojový aspekt. Za důležité zjištění považoval, že buržoazie a buržoazní ideologie nemusí být totéž a že studium národnostního vývoje nelze izolovat od celkového společenského vývoje. Na druhé straně však není možno formování novodobých národů vyložit jen ze sociálního vývoje, je třeba přihlížet i k některým dalším aspektům.

Celá konference měla podle dr. Šťastného charakter určité konfrontace; všechny závěry nebyly definitivní a konečné, ale velmi mnoho podnětů lze využít k další práci. Konferenci hodnotil kladně; práce na studovaných otázkách od r. 1960 zřetelně pokročila a do budoucna má dobrou perspektivu.

Zasedání pak oficiálně uzavřel prof. Viktor Ficek.

Ladislav Pallas

O práci ústavov sociologie masové kultury v Polsku

Sociologie sa v dnešnom období stáva veľmi dôležitou vedeckou disciplínou v riešení mnohých problémov nášho spoločenského života. Jej význam rastie tou mierou, ako úspešne prekonávame v boji proti pozostatkom kultu osobnosti dogmatizmus a ním zapríčinenú stagnáciu v spoločenských vedách. I keď sú za nami časy, v ktorých nás vohnala izolácia od pokrokového myšlienkového prúdenia západu a tým aj od ďalšieho rozvoja sociologie do dogmatického chápania teoretického odkazu zakladateľov marxizmu, nenapreduje u nás rozvoj sociologie takou mierou ako v susednom Poľsku. To z viacerých dôvodov. Za prvé sociológia mala v Poľsku väčšiu tradíciu a tým aj väčší počet sociologických pracovníkov a za druhé, obdobie kultu osobnosti neznamenal pre poľskú sociológiu tak veľké utrnutie ako pre našu.

Rozvoj poľskej sociologie vo všetkých jej

odvetviach, či už ide o jej oblasť teoretickú alebo empirickú, započal sa zvlášť po r. 1956, kedy nastáva prudký pohyb v oblasti sociologických výskumov. Súvisí to so základnou zmenou politiky strany voči spoločenským vedám a najmä sociológii. Pre správne dokreslenie obrazu rozvoja poľskej sociológie treba však poznamenať, že na jednotlivých vedeckých pracoviskách, zvlášť ekonomických a demografických, konali sa aj v období rokov 1949–1956 sociologické výskumy a nezaujmali úplne ako tomu bolo u nás.

Koordinácia empirických výskumov okolo základnej problematiky, zvyšovanie kvalifikácie vedeckých pracovníkov obhajobou doktorských a docentských prác, preklad zahraničných štúdií a publikácií a hlavne intenzívny rast vlastných vedeckých prác z oblasti sociológie, to všetko spôsobilo, že sa Poľsko stáva po USA druhým svetovým strediskom sociologických výskumov a že predbieha v tomto smere Západné Nemecko a Francúzsko. Svedčí o tom nielen rozvoj sociologických pracovísk, veľký počet poslucháčov na vysokých školách študujúcich sociológiu, ale aj popularitu sociológie v poľskej spoločnosti, pretože mnohé priemyselné závody ako aj rôzne inštitúcie sa čoraz viac obracajú priamo na sociologické pracoviská so žiadosťou o vyriešenie naliehavých problémov.

Výskumy na jednotlivých pracoviskách sú tak usmerňované, aby slúžili pre syntetické spracovanie hlavnej témy, ako aj špeciálnych problémov s ňou spojených. Majú za úlohu pomáhať praxi objasňovať rôzne stránky spoločenského života u rôznych skupín obyvateľstva. Zvlášť sú uprednostňované tie sociologické výskumy, ktoré skúmajú úseky dôležité pre hospodárstvo a ekonomický rozvoj jednotlivých krajov a podávajú správny a široký obraz o súčasnej spoločnosti a jej zmenách.

Ústav sociológie masovej kultúry (Pracownia Badań nad Kulturą Masową) je jedným z najmladších ústavov IFiS PAN (Instytut Filozofii i Socjologii Poľskej akademie vied). To sa prejavuje aj v menšom počte pracovníkov, ako aj vo vedecko-výskumnej a publikačnej činnosti. Jednako vedúci tohoto ústavu doc. dr. Kazimierz Żygulski využíva všetky možnosti, aby aj sociológia masovej kultúry držala krok s rozvojom sociológie najprednejších európskych a svetových sociologických pracovísk. Podobne ako iné ústavy využíva štipendiá na univerzitách v USA, Francúzsku, Anglicku, ďalej stáže a študijné pobyty na dôležitých vedecko-výskumných pracoviskách aj v iných štátoch. Spolupracuje s rôznymi sociologickými spoločnosťami, ako aj s rôznymi organizáciami UNESCO. V dôsledku toho aj Ústav sociológie masovej kultúry sa veľmi rýchle rozvíja a dosahuje dobrú úroveň. Svedčia o tom práce (o nich sa zmienime ďalej), ktoré sa objavili v posledných rokoch a ktoré zachytávajú širokú problematiku sociológie masovej kultúry ako film, tlač, televíziu, rozhlas, krásnu literatúru, výtvarné umenie, ako aj oblasť osvetovej práce. Svojou činnosťou a výsledkami práce Ústav sociológie masovej kultúry čoraz viac ovplyvňuje koncepcné usmerňovanie ostatných menších

sociologických pracovísk v oblasti sociológie masovej kultúry, poskytuje metodologickú pomoc, uskutočňuje základné sociologické výskumy v oblasti masovej kultúry a stáva sa tak určitým riadiacim koordináčnym centrom výskumov v tejto oblasti. O metodickú pomoc, ako aj o posúdenie prác obracajú sa na ústav sociologickí pracovníci na rôznych pracoviskách a ústavoch.

S Ústavom sociológie masovej kultúry veľmi úzko spolupracuje jednak Stredisko pre výskum verejnej mienky pri Poľskom rozhlasu vo Varšave (Ośrodek Badań Opinii Publicznej), ďalej niektorí pracovníci na Ministerstve vysokých škôl a kultúry, Oddelenie sociológie odpočinku vo vedeckom Instytute Naukowom Kultury Fizycznej vo Varšave, Centralna Poradnia Amatorskiego Ruchu Artystycznego (Centrálna poradňa umelecko-amatérska) a iné, ktoré často priamo žiadajú pracovníkov Ústavu sociológie masovej kultúry o výskumnú prácu na niektorých témach a aj financujú tieto výskumy.

Čo všetko rozumieme pod pojmom masová kultúra, akú oblasť skúmaných javov zahŕňa tento pojem? Ešte donedávna sa viedli spory o samotný názov masová kultúra a o predmet jej skúmania. Väčšina obvinení proti tomuto pojmu vyvierala a vyviera jednak z rozšíreného chápania kultúry, ktoré sa vytvorilo pod silným vplyvom idealistickej nemeckej filozofie XIX. storočia, ako aj pozdejších teórií, ktoré stavali proti sebe pojmy „duchovná kultúra“ a „civilizácia“. Ďalej vzniká odpor proti pojmu masová kultúra z obvinenia, že takéto chápanie kultúry vedie k zníženiu tvorivej úrovne a kultúrnej vnímavosti (chápavosti) mäs. Dnes prevažná väčšina sociológov nielen v kapitalistických, ale aj v socialistických krajinách prijíma tento názov. Do tohoto pojmu možno totiž zahrnúť rozličné formy masovej kultúry v rozličnom spoločenskom zriadení a na druhej strane odpovedá tento pojem predovšetkým dnešným formám rozširovania kultúry prostriedkami masovej komunikácie. Masová kultúra ako taká nie je javom len poslednej doby. Formuje sa už v priebehu dvoch storočí. Vznikla ako produkt priemyselnej revolúcie a jej ďalší rozvoj je spojený s procesom industrializácie a urbanizácie. Je teda javom konkrétnej historickej epochy. Na druhej strane rozvoj masovej kultúry závisel nielen od rozvoja mechanickej výroby, ale aj od demokratizácie buržoáznej spoločnosti. Okrem toho sa masová kultúra rozvíjala aj v závislosti od vzrastu voľného času pracujúcich a od rozvoja ich všeobecného vzdelania. Najväčšieho rozmachu dosiahla v dnešnom storočí, keď k vynálezu rádia a kina pristupuje v 50. rokoch aj ďalší prostriedok masovej komunikácie – televízia.

Nebývalé rozšírenie takých prostriedkov masovej komunikácie ako rozhlasu, filmu, tlače, televízie má veľký vplyv na vedomie čo najširších vrstiev spoločnosti. Ovšem aj pri ohromnom vplyve prostriedkov masovej komunikácie treba si uvedomiť tú skutočnosť, že sa masy nechovajú pasívne k obsahu oznamovaných im informácií, ale že si z nich

aktívne vyberajú predovšetkým tie, o ktoré majú záujem a ktoré odpovedajú ich záľubám alebo potrebám.

Vedúci Ústavu sociológie masovej kultúry (Pracovnia Badań nad Kulturą masową) doc. dr. Kazimierz Żygulski pracuje jednak na teoretických prácach z oblasti masovej kultúry ako aj užšej oblasti, vo filme. Vo svojej práci *Film v robotníckom stredisku* (Film W Środowisku Robotniczym, Warszawa 1962) na základe sociologických výskumov troch krajov v Poľsku odpovedá, čo sa týka filmu, na tieto otázky: Ako skutočne vyzerá masovosť a rozšírenie filmu v rôznych spoločenských strediskách medzi ľuďmi rôzneho veku? Aký je jeho skutočný bezprostredný a dlhodobý vplyv? Kto sa skrýva za číslom miliónov listkov predaných v tom-ktorom kraji? Či je to nevelká skupina milovníkov filmu, alebo či je to masovosť návštevníkov filmu? Aké je miesto filmu uprostred iných spôsobov využívania voľného času? O filme pojednáva aj ďalšia jeho práca *Film vo vybraných sociálnych strediskách Poľska*. Z jeho teoretických prác významná je práca *Priestorový aspekt kultúry v Poľsku* (Przestrzenny aspekt kultury w Polsce, Warszawa 1964) a *Voľba povolania na Śląsku* (Wybór i powołanie zawodu na Śląsku, 1964). Posledná práca zahŕňa výsledky výskumu v Opolskom kraji pomocou ankety. Vyplňovali ju rodičia detí, ktoré skončili strednú všeobecno vzdelávaciu školu, t. j. tých mladých ľudí, pred ktorými stála otázka o voľbe povolania. Prieskum sa uskutočnil ako v roľníckych tak aj v priemyselných oblastiach. Z 1073 ankiet sa získalo 414 zo 6 miest a 765 zo 64 dedín. Výsledky ukázali, že najviac sa cenia povolania vysokokvalifikovanej rozumovej práce na čele s lekárom a univerzitným profesorom. Na problémoch filmu pracujú okrem docenta Żygulského ešte magister Władzimirz Kołodziejczyk a magister Imelda Kaczmarek.

Ďalší pracovník tohoto ústavu Józef Kadzielski publikoval svoju habilitačnú prácu *O probleme modelu kultúrnej revolúcie* (O problemie modelu rewolucji kulturalnej, Łódź 1964). Skladá sa z dvoch častí. V prvej časti hovorí o modele kultúrnej revolúcie ako východiskom bude v empirických výskumoch, v druhej o spoločenských premenách i kultúrnej aktivite obyvateľov mesta Lodži v porovnaní s predvojnovým obdobím. Zatiaľ čo prvá časť je viac teoretická, druhá je viac empirická a budovaná na výsledkoch sociologických výskumov, uskutočňovaných v meste Lodži a týkajúcich sa prostriedkov masovej komunikácie. Výsledky týchto výskumov v meste Lodži porovnáva tiež s výsledkami iných poľských miest najmä Varšavy, Vroclavy, Katovic, Krakova a Poznane. Zo štúdií zaujímavá je jeho práca *Televizia i zmeny vo využívaní doterajších prostriedkov masového pôsobenia a kultúrnych inštitúcií*.

Ďalší pracovníci robia výskumy v oblasti televízie. Dr. Mária Burdowicz-Nowicka napísala knihu *Úloha televízie vo vyučovaní* (Rola telewizji w nauczaniu, Warszawa 1963). Zaujíma ju predovšetkým význam a úloha

televízie v školách všeobecno-vzdelávacích a stredných, formy školských televíznych relácií, úlohy televízie vo vyučovacom procese. Zamerala svoj výskum na triedy V., VI. a VII. a sústredila sa pritom na taký televízny program, ktorý má charakter populárne-vedecký a je určený školám vo forme špeciálnych relácií. Zatiaľ čo je táto práca zameraná pre potreby školy, ďalšia kniha *Sociálne aspekty televízie v Poľsku*, ktorej autorom je dr. Jerzy Rudski, pojednáva okrem úloh televízie vo vyučovaní aj o jej vplyve na formovanie verejnej mienky, na kultúrny život mládeže a na využívanie voľného času. Veľmi podnetná je aj ďalšia práca dr. Jadwigi Komorowskej pod názvom *Televizja w živote detí a mládeže* (Telewizja w życiu dzieci i młodzieży, Łódź 1964 — Warszawa). Zhrňuje výsledky výskumov, ktoré uskutočnila v rokoch 1959–1962 v jednom meste blízko Varšavy. Výskum zahrnul 239 detí a uskutočňoval sa prevažne metódou pozorovania, rozhovoru, metódou zápisov, ako aj analýzou osobných dokumentov detí. Výskum sa uskutočňoval priamo v rodinách skúmaných detí pri sledovaní televízneho programu a získané výsledky boli niekoľkokrát overované. Na otázku, aké faktory určujú sledovanie a dĺžku sledovania televízneho programu, autorka odpovedá: viac času venujú televízii deti v rodinách, v ktorých je televízia, deti staršie ako deti mladšie, deti robotníkov ako deti rodičov iného pôvodu a nakoniec viac sledujú televíziu deti, žijúce v horších materiálnych podmienkach ako deti z majetnejších rodín.

Z ďalších publikovaných prác je veľmi zaujímavá kniha od Alexandra Wallisa *Umelci plastici, zamestnanie i stredisko* (Artyści-plastycy, zawód i środowisko, Warszawa 1964), v ktorej autor vysvetľuje podmienky práce umelcov a ich styky s konzumentami umenia. Kniha *Kultúra, spisovateľ, spoločnosť* (Kultura, pisarz, społeczeństwo, Warszawa 1964), ktorej autorom je Jerzy Kossak, má viac teoretický charakter. Autor v nej vysvetľuje úlohy umenia vo výchove. Ďalšia kniha Jerzy Toeplitza *Film a televízia v USA* (Film i telewizja w USA, Warszawa 1964) rozoberá problémy filmu a televízie v USA, na základe autorovho pobytu v USA a na základe preštudovania pôvodného materiálu o týchto otázkach.

Posledné dve práce sú prevažne teoretické. K nim sa svojim charakterom blížia (avšak svojím významom ich prevyšujú) dve sociologické práce. Prvú napísal profesor Józef Chalasiński pod názvom *Americká kultúra* (Kultura Amerykańska, Warszawa 1962). Je to objemná 650stránková štúdia. Na tejto knihe, ktorá si vyžiadala preštudovanie bohatého materiálu, pracoval autor vyše desať rokov. V nej načrtol tri aspekty problematiky kapitalistickej americkej kultúry — problém spoločnosti, človeka, kultúry — problém človeka a spoločensko-historickej štruktúry osobnosti, ako aj problém národnej kultúry vo vzťahu k masovej kultúre. Druhou knihou je *Masová kultúra* (Kultura Masowa, Warszawa 1964). Napísala ju docentka sociológie v Lodži Antonina Klostkowska. Vysvetľuje v nej úlohy